

ŞAIRİNİ BAYRAK YAPAN ÜLKE: TATARİSTAN

(Doğumunun 110. Yılı Dolayısıyla Abdullah Tukay'a Yeni Yaklaşımlar)

YARD. DOÇ. DR. MUSTAFA ÖNER

“Şairini bayrak yapan ülke” tarifi, XX. asrın büyük bir kısmını Sovyetler Birliği çatısı altında yaşamış bütün Türk ülkeleri için de doğrudur; fakat bundan 445 yıl önce Rus işgalini yaşamaya başlayan Kazan (Tatar) ülkesi için bu maalesef daha tipik bir şeydir.¹

Asırlardır, maddî ve manevî bütün varlıkları, medeniyeti yağmalanan Tatar Türkleri, Kazan Hanlığı'nın düşmesinin üç yüz altmış beşinci yılında, 1917 İhtilâliyle ülkelerine istiklâl kazanacaklarını ummuşlardı; fakat böyle olmadı. Bolşevik ihtilâlini takiben ilân edilen Tataristan Respublikası, tarihî, coğrafî ve demografik şartlara hiç uymayan Sovyet idarî teşkilâtının ilk örneklerinden biri olmuş ve *ittifak cumhuriyeti* statüsünü dahi alamayarak, Rusya Federasyonu (federasyon terimi Sovyet tarihi boyunca, sadece bir resmî adlandırma olagelmıştır) içinde *muhtar (avtonom)* bir cumhuriyet yapılmıştır.²

-
- 1 Tatar Türklerinin tarihi hakkında bk.: Tamurbek Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1981; Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1988; Reşid Rahmeti Arat, “Kazan” mad., *İslâm Ansiklopedisi*; Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türklü Türkiistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972; Hamit Zübeyr Koşay, *İdil-Ural Bölgesindeki Türklerin Menşei*, Dergi (Münih), 2. yıl, 4. sayı, 1956, 36-43. s.; Geza Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara 1984; B. Ögel, F. Sümer, A. Temir, *Tatar* mad.; *İslâm Ansiklopedisi*; Renad Muhammedi, *Sırat Köprüsü-Sultan Galiyev*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1993; Ravil Fahretdinov, “Tatar Oğlu Tatarım”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 80. sayı, Ağustos-1993, 47-60 s.; “Ravil Emirhan, Altın Ordu ve Vicdan Hürriyeti - Rusya İle Mukayeseli Şekilde-”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 90. sayı, İstanbul 1994, 101-113 s.; Fatma Özkan, *Abdullah Tukay'ın Şiirleri*, Türk Kültürünü Araştırma Ens. yay., Ankara 1994; Mustafa Öner, “Abdullah Tukay'ın Bir Şiiri”: *Şürelî*, Ege Üniv. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VI. cilt, 193-239.s.
 - 2 *Tatarstan ASSR Tarihi (İn borunğı zamannardan alıp béznéñ könnerge kader)* Kazan 1970, 327. s. vd.; Tamurbek Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, Ankara 1981.; T. Devletşin, *Tataristan Muhtar Cumhuriyetinin Siyasî Kuruluşu*, Dergi, 3. yıl, 8. sayı, 1957, Münih, 60-77. s.; T. Devletşin, *Tataristanın Bugünkü Ekonomisi*, Dergi, 4. yıl, 14. sayı, Münih 1958, 68-87. s.

Hep kusurlu kalmış resmî nüfus sayımları dahi, ortalama dört Tatardan sadece birisinin, hiç değilse adı Tataristan kalan bu ülkede oturabildiğini söylemektedir.³

Tarihî devlet gelenekleri böyle kesilen ve Rusluk içinde Müslüman adaları teşkil etmiş olan bu halk için başlıca kültür unsuru olarak *tugan til* (ana dil) ortaya çıkmaktadır. Bu şartlar dolayısıyla, herhangi bir Tatar Türkü için Rusya'nın neresinde doğmuş ve yaşamış olursa olsun millî dili (*tugan til*) ve onun millî şairi Abdullah Tukay, kendi kimliğinin ayrılmaz bir parçası gibidir. Dolayısıyla, A. Tukay bir şair olmaktan çok ötede, Tatar Türkleri için tarihî ve sosyo-kültürel bir fenomendir. 27 yıl yaşayıp 1913'te vefat eden bu şair artık sadece edebiyat tarihinde görkemli yerini almakla kalmamıştır; asrımızın sonuna geldiğimiz bugünlerde de Tatarlığın en mühim motifi olarak yaşamaktadır.

Tataristan Cumhuriyeti'nin ilânından evvel yurt dışına gitmiş muhacirlerin, yanında götürdükleri başlıca malzeme hiç şüphesiz A. Tukay şiirleriydi. Bu sebeple, bugün Tataristan'dan binlerce kilometre uzaklarda, meselâ Finlandiya veya Kamçatka'da doğmuş bu insanların torunları ana dillerini Tukay şiirleriyle öğreniyorlar, onun en meşhur şiirlerini, *tugan til*'ini ezberliyorlar.⁴

Eserlerinin geniş halk yığınları tarafından gördüğü ilgiye, daha sağlığında şahit olan A. Tukay'ın külliyatları, Sovyet devri boyunca da yayımlanmıştır. Tataristan'da ve başka Türk cumhuriyetlerinde, üniversitelerin Türkoloji bölümlerinde, hakkında ilmî tezler yazılan ve her yönüyle incelenen A. Tukay ve eserleri için başlı başına bir araştırma edebiyatı oluşmuş hâdedir.

3 1989 sayımına göre Tataristan'da 1.765.404 olan Tatur nüfusu bütün SSCB'de 6.645.588'dir. bk. Nadir Devlet, "Türk Dünyasının Demografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış": *Türk Dünyası El Kitabı*, birinci cilt, s. 61 (Sovyet istatistiklerindeki bu rakamların asıl nüfusu yansıtmadığı, meselâ yaklaşık yedi milyon nüfuslu Moskova'da, bir milyonun üstünde Tatar Türkünün yaşadığı, Kazan'daki yerli kaynaklar tarafından söylenmektedir. Nitekim, bir başka kaynakta, Tatarların toplam nüfusu 8.5 milyon olarak gösterilmiştir: bk. Makaş Tetimov, *Türkiiler Dünyesi*, II. Türk Devlet ve Toplulukları Kurultayı, İzmir, Ekim-1994, Kazakça tebliğ metni, s. 19)

4 Tukay hakkında bilhassa bk. Dr. Fatma Özkan, *Abdullah Tukay'ın Şiirleri, -İnceleme- Metin -Aktarma- Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay.*, Ankara 1994, s. 958; Mustafa Öner, *Abdullah Tukay'ın Şiirleri (Giriş - Metin - Sözlük)*: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990, I-LXIV + 559 s.

Tataristan Cumhuriyetinde, şairin doğduğu 26 Nisan günü, her yıl, Kazan şehrinin merkezî meydanında büyük bir halk kültesinin katılımıyla şiir bayramı olarak kutlanmaktadır.

A. Tukay'ın doğumunun 100. yılı Sovyetler Birliği'nde yeniden yapılanma ve açıklık politikalarının henüz tatbik edilmeye başladığı 1986 yılına denk gelmişti. Tatar basınında şair hakkında çok sayıda değerlendirmenin çıktığı bu yıl, asıl önemlisi, şairin bütün eserleri bir yıl önceden başlayarak beş ciltlik bir külliyat hâlinde de basılmıştır. (Burada şairin, yayımı mümkün olan manzum ve mensur eserlerinin metinleri, bibliyografik ayrıntılı açıklamaların da ilâvesiyle meşhur âlim Raşat Gaynanov tarafından hazırlanmıştır.⁵) Bunlar, bazı serbestliklerin başlamasına rağmen, henüz *sovyetlik* geleneğinin sürdüğü yıllardı; o sebeple şairin hâlâ yayımı mümkün olmayan eserleri de mevcuttu veya eserlerinin bazı kısımları parantez içinde noktalarla geçiliyordu. Meselâ Tukay'ın böyle gizlenmiş iki şiiri, ancak bu yıl içinde ülkemizde yayım imkânı bulabilmiştir.⁶

Şairin böylesine karanlık kalan veya Sovyet devri boyunca bildirilmeyen din veya milliyetle ilgili eserleri, doksanlı yıllarda Tatar ilmî-edebeî basınında yayımlanmıştır.

Abdullah Tukay'ın 100. doğum yılı ise 1996 yılına denk geliyordu; yani Tataristan Cumhuriyetinin *devlet suvereniteti* (egemenliği) hakkında 30 Ağustos 1990 tarihinde deklarasyon kabul etmesinin üzerinden altı yıl geçmişti. Doksanlı yıllar eskisiyle kıyaslanmayacak derecede bir serbestliğin basın ve edebiyatta yaşandığı yıllar olmuştur.

İşte bu yazı vesilesiyle haberini duyurmak istediğimiz, Abdullah Tukay'ın doğumunun 110. yılı dolayısıyla yapılan akademik toplantı, bu şartlar altında gerçekleşmiştir.

Tataristan Bilimler Akademisi, Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Tarih

5 Gabdulla Tukay, *Eserler*, biş tomda, SSSR Fenner Akademiyesé Kazan Filialı Galimcan İbrahimov İsméndegé Têl, Edebiyat hem Tarih İnstitutu, Kazan 1985-1986.

6 Ferit Şekürov, "Abdullah Tukay'ın Gizlenmiş İki Şiiri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Dil Kurumu yay., sayı 3, Bahar-1997, s. 187-192; ayrıca bk. Abdullah Tukay, *Temsil* (şiir) Yayına Hazırlayan: ŞerafettinAybars, Kardeş Edebiyatlar, sayı: 38, s. 33.

Enstitüsü ve Tataristan Yazarlar Birliği organizasyonu ile 22-24 Mayıs 1996 tarihlerinde, milletler arası bir konferans düzenlenmiştir. “Tukay ve XX. Asır Kültürü” adlı konferans iki gün süren üç oturum hâlinde plânlanmıştır. Tataristan dışında Başkurdistan, Çuvaşistan ve Mari Cumhuriyetinden, özellikle Tukay üzerinde çalışmış edebiyatçı ve dilci Türkologların çağrıldığı toplantıda, Türkiye Cumhuriyeti bazı aksaklıklar sebebiyle, sadece tarafımızdan okunan iki bildiriyle temsil edilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunu Tatar bilim adamlarının oluşturduğu toplantıda, iki gün boyunca 73 bildiri verilmiştir.

22 Mayıs günü Tataristan Bilimler Akademisinin Konferans Salonunda saat 10.00’da Akademi Başkanı Prof.Dr. Mensür Hesenov tarafından açılışı yapılan genel kurulda, ilk bildiri Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü Başkanı Prof.Dr. Mirfatih Zekiyev tarafından okunmuştur: “Tatar Halkını Diriltmek ve Geliştirmek Yolunda Tukay ve Eserinin Rolü”.

1913’de henüz 27 yaşındayken veremden vefat eden Abdullah Tukay, Kazan şivesinin, bugünkü Tatar yazı dilinin ve edebiyatının ilk güzel örneklerini vermiş ve daha sağlığında, halkının çok sevdiği bir *edebiyat havarisi* olmuştur. Şiirlerinde, gazete yazılarında ve mektuplarında, mutaassıp çevrelere ve bilhassa dinî ticaret metayı hâlinde istismar eden mollalara taarruz eden bir reformist (ceditçi) olarak görülen ve bazen devrinin güçlenen sol fikir akımlarından da tesir alan Tukay, bunların yanı sıra halkına millî ve manevî değerler ve tarih şuru aşılarmış bir şairdir. Onun özellikle bu millî ve dinî karakteri ise Sovyet devri yayımlarında sansür edilmişti. İşte söz ettiğimiz toplantıda, gerek açış konuşmasında Prof. Dr. M. Hesenov’un, gerekse ilk bildiriye veren Prof. Dr. M. Zekiyev’in bu yakın tarihe dikkat çekmeleri ve Tukay’ı tek tarafıyla (*sosyalist halk şairi* olarak) değerlendiren eski çalışmalarını artık yetersiz görmeleri, ülkede, 90’lı yıllarda başlayan yeni devrin imkân verdiği cüretkâr tespitler olmuştur.

İkinci sıradaki Prof. Dr. İ.R. Nefiykov’un “Tukay Biyografisini Araştırma Problemleri: Neticeler ve Perspektifler” adlı bildirisini takiben, tarafımızdan okunan “Türkiye’de Abdullah Tukay Çalışmaları” adlı bildiri yer almıştır.

Ülkemizin, Sovyetler Birliği’ne çok yakın bir komşu olmasına rağmen özellikle *soğuk savaş* boyunca kapıların kapalı durması, gerek bu ülke, gerekse ora-

ya dahil Türk ülkeleri ve halkı hakkında bilgi toplama ve araştırma konusunda üniversite camiamızın yetersiz kalması neticesini getirmiştir. Her şeye rağmen, ülkemizde yerleşmiş İdil-Ural menşeli Türklerin, kültürlerini ve bu cümleden Abdullah Tukay'ı tanıma faaliyetleri olmuştur. Şairin vefatı dolayısıyla Köprülüzade (Mehmed Fuad) tarafından (*Türk Yurdu* yıl: 2, (1329/1913) sayı: 16, s.497.-515) yazılmış *Abdullah Tukayef* adlı incelemesi ve Ömer Seyfettin'in *Abdullah Tukayef ve Lisanı* (*Türk Sözü* birinci yıl, sayı: 2, 1330/1914, Pençşenbe 24 Nisan) adlı makalesi istisna edilirse, sadece Hamid Zübeyr Koşay, Abdullah Battal Taymas, Ahmet Temir, Reşit Rahmeti Arat, Nadir Devlet gibi Kazan-Tatar menşeli bilim adamlarımız Tukay'ı tanıtan ve inceleyen yazılar yazmışlardır. Doksanlı yıllar öncesinde, ülkemizde Tukay hakkında yazı yazarların Türkiye Türkü olarak belki tek istisnasını Prof. Dr. Hamza Zülfikar oluşturuyordu; fakat Sovyetler Birliği'ndeki "açıklık" politikaları ile gelişen yeni devirde, ülkemizin genç Türkolog kuşağı, üniversitelerdeki bilim tezlerini Tukay üzerinde yapmaya başlamışlardır.

İzmir'de 1990 yılında tarafımızdan savunulan yüksek lisans tezi işte bu yeni gelişmenin bir sonucuydu: "*Abdullah Tukay'ın Şiirleri (Giriş - Metin - Sözlük): Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1990, I-LXIV + 559 s.*" Tatar Türkçesini, edebî metinlere dayanarak öğrenme maksadıyla başladığımız bu tez, aslında Tukay'ın bütün şiirlerini esas alan bir sözlük çalışmasıydı ve bu özelliği dolayısıyla, Tukay'ın hayatı ve eseri hakkında, daha çok orijinal kaynaklara dayanarak bilgi vermişti.⁷

Ancak 1994 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan Dr. Fatma Özkan'ın *Abdullah Tukay'ın Şiirleri (İnceleme - Metin - Aktarma)* adlı kitabı ise, şairin bütün şiirlerinin Türkiye Türkçesi karşılıklarını ve ayrıntılı bir edebî incelemeyi de ihtiva eden bir doktora tezidir ve bu seviyede, ülkemizdeki ilk çalışma olmuştur. Böylece Türk üniversiteleri uzun zaman İdil-

7 Bu tesebbüsümüze imkân veren Tatarca malzeme, müteveffa Macar türkologo István Mándoky Kongur'un, hocam Prof. Dr. Günay Karaağaç'a verdiği kaynaklara dayanmaktaydı; Kuman asıllı bu Macar âlimi her zaman münnetle yad ediyoruz.

Ural kökenli bilginlerimizin tanıttığı A.Tukay'ı, Türkoloji bölümlerinde dil ve edebiyat tezleri hazırlayarak lâyük olduğu şekilde ele almaya başlamışlardır.⁸ Bu gelişme Tataristan'da da büyük sevinç yaratmıştır. Biz adı geçen bildiriyle, Tataristan Bilimler Akademisine, Türkiye'de yapılan Tukay hakkındaki çalışmaların tespit ettiğimiz kronolojik listesine ilâveten, hepsinin birer fotokopisini ihtiva eden bir dosya da teslim etmiş olduk. Abdullah Tukay isminin, Türk dili ve edebiyatı için taşıdığı değeri düşününce, sayı ve mahiyet bakımından pek yeterli olmayan, Türkiye'deki bu Tukay literatürü (toplam 30 civarındaki monografik makale ve kitap) her şeye rağmen Tatar meslektaşlarımız için dikkat çekici olmuştur.

Genel Kurul Oturumu Prof. Dr. Telgat Galiullin'in verdiği "*Tukay ve XX. Asır Tatar Şiiri*" adlı bildiriyle devam etmiştir. Edebiyat tarihçisi ve tenkitçi olan Prof. Dr. T. Galiullin, Tukay mektebi olarak bilinen çağdaşı ve devamcısı şairleri birlikte ele almış, asrımızın Tatar şiirinde A. Tukay'ın büyük tesirini değerlendirmiştir. Onu takiben söz verilen Tataristan Yazarlar Birliği Başkanı Rinat Möhemmediyev, bir tenkitçi gözüyle Tukay'ı ve modern Tatar edebiyatındaki yerine tespit etmiştir: "Tukay'ın Sanatı ve Bugünkü Tatar Edebiyatı." Oturum, Prof. Dr. Filun Musin'in "Tukay'ın Eserlerini Araştırma İşinin Durumu ve Ödevleri" adlı bildiriyle tamamlanmıştır.

Aynı gün öğleden sonra başlayan üç oturum 23 Mayıs günü sabah devam etmiştir: Prof. Dr. F. Musin, Prof. Dr. T. Galiullin, Prof. Dr. F. Urmançiyev başkanlığındaki "Edebiyat ve Folklor" oturumunda şu bildirimler okunmuştur:

F. Urmançiyev, "Tukay Şiirinin Millî-Mitolojik Esasları"; R. Ganiyeva, "Şark ve Garp Kontekstinde Tukay'ın Eseri"; H. Miñnigulov, "Tukay ve Orta Asır Edebiyatı"; F. Galimullin, "Tukay ve Motygulla Töhfetullin"; M. Gaynetdinov, "Tukay ve Sait Remiyev Tartışması"; E. Şeripov, "Tukay'ın Eserinde Klâsik Şiir Türleri ve Şekilleri"; H. Salihcan, "Tukay ve Din"; N. Hanzafarov, "Tukay Hakkında Naki İsenbet"; L. Cemaletdinov, "Tukay'ın Hatırlarında ve El Yazmalarında Folklor"; Z. Remiyev, "Tukay ve Necip Dumavi"; F. Beşirov,

⁸ Nadir Devlet, Tatar Diasporası hem Tukay, Kazan Utları, 1997, sayı: 5 (895), 168-172 s.

“Şair ve Zaman”; A. Seyapova, “Tukay ve Derdmend: Sufizm Geleneklerinin Şairlerin Sanatına Yansımaları Meselesi”; L. Gaynanova, “Gerçekleşmeyen Ümitler”; R. İslamov, “Tukay ve Tekstologu R. Gaynanov”; E. Galiyeva, “Tukay ve XX. Asır Başı Tatar Edebiyatı Tenkidi”; R. Yagferov, “Folklorcu Tukay”; D. İbettullina, “G. Nigmeti Tukay Hakkında”; Ç. Zaripova, “Tukay’ın Şiirinde Dinî Motiflerin Yansımaları”; M. Sehepov, “Tukay’ın Eserlerinde Millî Fikrin Yansımaları”; M. Fatyhova, “Tukay ve Taktaş’ın Eserlerinde Şahıs Bakışı”; E. Motrygullina, “Tukay Şiirinde Peyzaj Tasvirleri”; G. Möhemmetveliyeva, “A. İshakî ve Tukay’ın Eserlerinde Türkçülük Fikrinin Yansımaları”; R. Yarullina, “A. İshakî ve Tukay Milletini Kaderi Hakkında”; E. Safina, “A. İshakî ve Tukay Eserlerinde Tabeleler Meselesinin Yansımaları”; M. Şihapova, “Tukay ve F. Kerimî”.

A.G.Ehmedullin, M.G.Arslanov ve F.Z.Yahin başkanlığında toplanan “Tarih, Sanat ve Edebî-Kültürel Bağlar” oturumunda şu bildirimler okunmuştur:

Mustafa Öner, “Tukay ve Tatarlık”; A. Ehmedullin, “Tatar Dramaturjisinde Tukay İmajı”; M. Arslanov, “G. Kemal İsmindeki Tiyatro Sahnesinde Tukay İmajı”; V.G.Rodianov, “İdil Boyu Halklarının Sanatlı ve Şiirli Şuur Tipolojisi Hakkında”; H.L. Kumisnikov, “Tukay ve Tatar Tiyatrosu”; N.H. Laisov, “Tukay Eserlerinin Rusçaya Yeni Tercüme ve Çevirileri”; Ş.Ş.Abilov, “Muhammedyar ve Tukay Eserlerinde Beşerilik Fikirlerinin Ortaklığı”; R.R. İdrisov, “Tukay ve Şark Gelenekleri”; S.G. Safuanov, “Tukay ve Başkurt Edebiyatı”; G.İ. Federov, “Tukay’ın Eseri ve İdil Boyu Halklarının Şiirinde Millî Kökler Meselesi”; N.Ş.Hisamov, “Tukay’ın Şiir Düşüncesinde Şark Suretleri”; S.M. Eyupov, “Tukay Tercümesinde Lermontov Eserlerinin Şiir Kaynakları”; R.M. Möhemmetşin, “XX. Asır Başı Tatar Cemiyetinde İslam ve Tukay Eseri”; F.Z. Yahin, “Tukay Eserinde Türk-Tatar Edebî Gelenekleri”; N.İ. Tairov, “Tukay Akçurinlerinde”; M.S. Şeripov, “Tukay İmajının Tatar Dramaturjisinde Oluşumu”; R.A. Vamba-İshakova, “Tukay ve Tatar Müziği”; N.G. Gereyeva, “Tukay ve Kuran’ı Tatarcaya Tercüme Etme Meselesi”; H.K. Mehmütov, “Tukay ve Çağdaşları”; G.N. Hismetova, “XX. Asır Başı Tatar İktisadî Fikrinin Gelişmesinde Tukay’ın Yeri”; R.F. Gellemov, “Kuşlavıç Köyü Tarihi”; D.E. Gıymranova, “Baskurt Tiyatrosunda Tukay İmajı”; F.N. Şektürov, “Tukay’ın Eserinde Tarih”; A.Z. Hebiullina, “Edebiyatın Millî Özelliği ve Karışma (Tukay ve Lermontov)”;

V.R.Eminova, “Puşkin ve Tukay: Edebî İlişkilere Metodik Bakışlar”.

S.Ş. Povarisov, F.M. Hisamova, F.S. Safiullina başkanlığındaki “Dil ve Eğitim” oturumunda şu bildirimler okunmuştur:

F.M. Hisamova, “Tukay Şiirinde Edebî Dilin Yenilenmesi”; S.Ş. Povarisov, “Tukay Nesrinin Dili”; L.K. Beyremova, “Tukay’ın Tercümelerindeki Transformasyon”; L.G. Hebibov, “Tukay Eserinde Tasvir Yolu Olarak Zıt Anlamlı Kelimeler”; F.S. Safiullina, “Tukay’ın Eserlerinde Canlı Konuşma Dili”; S.G. İsmegrylova, “Mektepte Tukay Şiirlerinin Poetikasını Öğrenme Usulleri”; K.R. Galiullin, L.S. Şerifcanova, A.Galeviyeva, “Tukay Bilgisayar Fondu: Konsept ve Mimari”; A.Ş. Yosıpova, “Tatarca Öğrenme Kitapları ve Tukay Dili”; F.F. İslamov, “Tukay’ın Eğitim Faaliyeti ve Pedagojik Görüşleri”; V.G. Fethetdinova, “Tukay’ın Şiirlerinde Metaforlar ve Bunları Rusçaya Tercüme Etme Usulleri”; R.Ş. Malikov, “Tukay’ın Çocuklar ve Gençler İçin Yazdığı Şiirlerinde Eğitici Fikirler”; R.R. Şemsetdinova, “Tukay ve Sosyal-Siyasî Terminoloji”; F.S. Safiullina, L.M. Rizvanova, “Tukay Dilinin Frekans Sözlüğünü Yapma Tecrübesi”; S.G. Vasilyeva, “Bu Benim Ana Dilim mi?: Karışık Dil Problemine Dair”; S.G. Vasilyeva, L.R. Selimova, “Tukay’ın Eserlerinde Linguostilistik Usul Olarak Sözün İç Şeklini Canlandırma Özellikleri”; S.H. Aydarova, “Tukay’ın Eserlerinde Linguostilistik Usul Olarak Leksik Çok Anlamlılık”; F.K. Hemitova, “Bugünkü Rus Mektebinde Tukay”; G.R. Şerefiyeva, “Tukay Eserinde Atasözü Kullanma Özellikleri”; L.Z. Nesıybullina, “Tukay Eserlerinin Dilinde Türk Unsurları”; R.H. Möhiyarova, “Bugünkü Tatar Basımı ve Tukay Dili”.

23 Mayıs 1996 öğleden sonraki kapanış oturumunda, üç oturumun başkanları tarafından birer değerlendirme yapılmış ve Tataristan Bilimler Akademisi Başkanı Prof. Dr. Mensür Hesenov’un konuşmasıyla konferansın bilim programı sona ermiştir.

Konferans boyunca dinleme fırsatı bulduğumuz bildirimler içinde, özellikle genç kuşak Tatar bilginlerinin, yakın bir geçmişte, adı dahi, yazarları için hayatî sakınca doğurabilecek mahiyetteki konuları, büyük bir cüretle ele almaya başladıkları göze çarpıyordu. (Meselâ H. Salihcan, *Tukay ve Din*; Ç. Zarıpova, *Tukay’ın Şiirinde Dinî Motiflerin Yansıması*; M. Sehepov, *Tukay’ın Eserlerinde*

Millî Fikrin Yansıması; G. Möhemmetveliyeva, *A. İshakî ve Tukay'ın Eserlerinde Türkçülük Fikrinin Yansıması*; R. Yarullina, *A. İshakî ve Tukay - Millet'in Kaderi Hakkında*; G.İ. Federov, *Tukay'ın Eseri ve İdil Boyu Halklarının Şiirinde Millî Kökler Meselesi*; R.M. Möhemmetşin, *XX. Asır Başı Tatar Cemiyetinde İslam ve Tukay Eseri*; N.G. Gereyeva, *Tukay ve Kuran'ı Tatarcaya Tercüme Etme Meselesi*; F.N. Şekürov, *Tukay'ın Eserinde Tarih* gibi bildiriler.)

24 Mayıs sabahı, konferansta bulunan bilim adamlarının grubuna, Tataristan Yazarlar Birliğinin davetiyle Başkurdistan'dan gelen SSCB çapında meşhur şairler Mustay Kerim ve Nacar Necmi'nin yanı sıra, Kazan'dan Gomer Beşirov, Emirhan Yenikiy, Ayaz Gıylecev, İldar Yüziyev, Ravil Feyzullin, Renat Haris, Renat Möhemmediyev gibi, Tatar edebiyatının ünlü temsilcilerinin dahil olduğu kalabalık bir yazar grubunun da katılmasıyla, Tukay'ın doğduğu Kuşlavıç köyündeki törenler için yola çıkıldı. Beş altı otobüsün taşıdığı bu gruba Kazanlı üst düzey idarecileriyle birlikte, Tatar millî hareketinin meşhur lideri Fevziye Bayramova'nın ve Kazanlı bazı din adamlarının da dahil olması anlamlı olmuştur.

Tukay'ın çocukluğunu geçirdiği Kırday kasabasında hâlen büyük bir müze vardır ve bu seviyedeki devlet törenleri de hep burada yapılagelmişti; fakat şairin 110. doğum yılı töreni için, doğduğu köy olan Kuşlavıç tercih edilmiş ve bu vesileyle burada yeni bir müze de hazırlanmıştı. Bu yılki törenler dolayısıyla, köyü Kazan'a bağlayan yol da, tamamen asfalt kaplanmıştı. Tukay'ın doğduğu ev, zamanının mütevazî hayatını gösteren eşyasıyla bir müze hâline getirilmişti; Tataristan Kültür Bakanı M. Taişev'in, biraz evvel, Tukay heykeli önünde merhum şair için mollalarla birlikte dua eden, hayattaki en yaşlı Tatar yazarı Gomer Beşirov'a bu müzeyi açtırması, Fevziye Bayramova'nın halk huzurundaki konuşmasında, şair için fatihalar okuması ve nihayet, Türkiye'den gelen temsilcilere (bu arada, bazı aksaklıklar sebebiyle, konferansın ancak sosyal programına yetişebilen Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümünden Dr. Yılmaz Kurt da törenlerde bulunuyordu) köy halkının olağanüstü bir itibar göstermesi, bu ülkede son yıllardaki değişmeyi gösteren anlamlı ipuçlarıydı.

Büyük şairin ilkökul çağındaki küçük hemşehrilerine sorduğumuzda, Türkiye'yi bildiklerini öğreniyorduk; orta yaşlı köylü kadınlar ise Türkiye'den gel-

diğimizi öğrenince, bakkaldan o arada satın aldıkları boş okul defterlerine bir şeyler yazmamız için koşusuyorlar ve sonra da Lâtin harfleriyle yazılmış Tatarca cümleleri birbirlerine okumaya çalışıyorlardı. Bu kadınlar, o yazıları hep saklayacaklarını söylediklerinde, *Ortak Türk Alfabesi* için, kurultaylarda karar almanın yetmeyeceğini ve bu köydeki gibi hakikî *ortaklaşmaların* gerektiğini, bir kere daha görmüştük.

Kırday'daki Tukay Müzesine komşu büyük meydan, yiyecek, giyecek ve süs eşyası satıcılarının çevrelediği bir panayır yeri hâline getirilmişti. Burada halk dansları oynayan gençlerin programından ve konserlerden sonra yer alan ve Tataristan Yazarlar Birliği Başkanı R. Mõhemmediyev tarafından idare edilen bir şiir şöleni, epey soğuk bir gün olmasına rağmen, açık havada ve halkın büyük katılımı ile yapıldı. Herhangi bir Tatar için, Tukay adı neredeyse bir millî bayrak anlamına geliyordu. Bayraklarla ve haritalarla bu kadar sorumsuzca oynamış bir iktidar altında, bu insanlar tarih boyunca, ana dillerine ve millî şairlerine sarılmış ve Tukay adını bayrak ve vatan yapmışlardı. Demokratik hayata alışmış birinin anlamakta zorluk çekeceği bu durum, Sovyetler Birliğindeki Türk halkları ve buradaki Türk edebiyatı için tipik bir şeydi.

24 Mayıs günü, akşam törenlerin bitmesiyle Kazan'a doğru hareket ettik. Büyük Tatar şairi Abdullah Tukay'ın 110. doğum yılı, başarılı bir organizasyonla yapılan bu konferansla kutlanmış ve bu vesileyle millî kültür ve ana dili, halkın gündemine tekrar konulmuş oluyordu. Konferansta sunulan bildirilerin en yakın zamanda basılmasını diliyor ve Tataristan Bilimler Akademisini, Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsünü ve Tataristan Yazarlar Birliğini tebrik ediyoruz.

Molla Penah Vâgîf (1717-1797)